

УДК 316.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-26>**Юлія ПАНЧЕНКО,**

orcid.org/0000-0002-8509-6579

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій

Сумського державного університету

(Суми, Україна) j.v.panchenko@gmail.com**КУЛЬТУРА ЯК ДВИГУН ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ**

Сьогодні культура здійснює вплив на всі сфери життя суспільства. Економіка також знаходиться під впливом культурного розвитку і залежить від нього. Дану тему розглядають як в українській, так і в американській, європейській літературі. Мета даної статті розглянути відносини «культура-економіка» та виявити специфіку цих відносин в Україні, використовуючи статистичні дані, аналізуючи сучасні тенденції, підходи до розуміння зв'язків між економікою та культурою. Крім того завдання цієї статті проаналізувати аргументацію чому культура виступає двигуном економіки, а також проаналізувати умови за яких це можливо.

Культура справедливо вважається рушійною силою розвитку та прогресу, складовою, що робить економіку динамічною та більш людяною, саме цінності культури наповнюють життя людини світом та мають зменшити тиск соціальної байдужості вільної економіки. Культурний розвиток, збагачуючи людину, відкриває перед нею нові знання, можливості і змушує ставити перед собою нові цілі для розвитку і зростання. Специфіка цієї залежності у характеристиках людського ресурсу. Коли суспільства опікуються рівнем освіти населення, підвищенням рівня культури своїх громад, підтримують розвиток культурної сфери, то отримують розвиток економіки. І це дає такий результат – прорив як у культурному житті, так і в економіці.

Україна сьогодні має досить розвинений людський ресурс, який направлений на розвиток країни, отримання знань та підтримує демократичні цінності. Країна прагне розвинути культурну сферу, має стратегічний план розвитку, що приділяє багато уваги всім сферам культурного життя українці.

Культура впливає на поведінку індивідів і колективів і, таким чином, впливає на багато важливих економічних змін, а також на інститути в різних країнах. Культура також є дуже стійкою. Подальшого дослідження вимагають питання розуміння того, як саме культура впливає на досягнуті результати.

Ключові слова: культура, економіка, цінності, стратегічний план розвитку України, людський ресурс.

Iuliya PANCHENKO,

orcid.org/0000-0002-8509-6579

Candidate of History Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Psychology, Political Science and Socio-cultural Technologies

Sumy State University

(Sumy, Ukraine) j.v.panchenko@gmail.com**CULTURE AS THE ENGINE OF ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE**

Today, culture has an impact on all spheres of society. The economy is also influenced by and dependent on cultural development. This topic is considered in both Ukrainian and American, European literature. The purpose of this article is to consider the relationship "culture-economy" and identify the specifics of this relationship in Ukraine, using statistics, analyzing current trends, approaches to understanding the relationship between economy and culture. In addition, the purpose of this article is to analyze the argumentation of why culture is the engine of the economy, as well as to analyze the conditions under which this is possible.

Culture is rightly considered the driving force of development and progress, a component that makes the economy dynamic and more humane, it is the values of culture that fill a person's life in peace and should reduce the pressure of social indifference of the free market. Cultural development, enriching a person, opens up new knowledge, opportunities and forces him to set new goals for development and growth. The specifics of this dependence in the characteristics of human resources. When societies take care of the level of education of the population, raising the level of culture of their communities, supporting the development of the cultural sphere, they receive economic development. And this gives a result for both to cultural life and to the economy.

Today, Ukraine is a country of well-developed human resource aimed at developing the country, gaining knowledge and upholding democratic values. The country seeks to develop the cultural sphere, has a strategic development plan that pays much attention to all spheres of Ukrainian cultural life.

Culture influences the behavior of individuals and groups and thus affects many important economic variables, as well as institutions in different countries. The culture is also very stable. Further research is needed to understand how culture affects the results achieved.

Key words: culture, economy, values, strategic development plan of Ukraine, human resources.

Постановка проблеми. Сьогодні неможливо ігнорувати вплив культури як на всі прояви життя суспільства так і на окремі його сектори, один з яких економічний. Культура справедливо вважається рушійною силою розвитку та прогресу, складовою, що робить економіку динамічною та більш людиною, саме цінності культури наповнюють життя людини світом та мають зменшити тиск соціальної байдужості вільної економіки.

Аналіз досліджень. Питанню взаємозв'язку економіки та культури присвячено багато досліджень. При підготовці цієї статті було використано статистичні дані (Державна служба статистики), документ державної політики України з питань розвитку культури (Урядовий портал), робота українських дослідників, що присвячені як сучасному стану речей так і теоретичним основам економічного розвитку, а також роботи Джоеля Мокіра, який отримав широке визнання у наукових колах, а його робота визнається вагомим внеском в розвиток економічної історії та культури. Д.Мокір є прибічником і теоретиком «економічного» підходу до розвитку культури. Він стверджує, що сучасне економічне зростання залежало від набору радикальних змін у переконаннях, цінностях та уподобаннях – сукупності, яку він називає «культурою» – і що культурні основи сучасного зростання були закладені в період з 1500 по 1700 рр. (Мокуг,2016) Загальний ефект цих змін, припускає Мокір, був «культурним проривом», який дозволив здійснитися промисловій революції. За словами Мокіра, поява підприємців, що продавали вироби культури, доступність джерел інформації, можливість отримувати та передавати знання допомогло багатьом країнам стати на шлях стабільного зростання, а сприяння комунікації між людьми, створення вчених товариств та академій сприяли передачі знань (Мокуг,2016) .

Ще одним з напрямів дослідження впливу культури на економіку – це підхід, що звертає увагу на відмінності економічного розвитку у зв'язку з відмінностями у культурному полі. Відомі культурні розбіжності у ставленні до важливих речей у житті людини(World Values Survey), а саме – ставлення до роботи, до виховання певних рис у дітей, до ощадливості, ставлення до відпочинку, демократичних перетворень, ролі жінок та освіти. Це те, що впливає на економіку суспільства. Сьогодні багато дослідників аналізує вплив культури на економічну середовище. Треба відмітити аналітичну доповідь «Економічна привабливість української культури. Аналітична доповідь». Дослідники чітко визначили свої підходи економічного розуміння розвитку культури:

«можна представити як триєдиний процес, тобто три напрями культурної політики, а саме: а) відновлення втраченої культурної спадщини (мова йде про реставрацію культурних пам'яток, відновлення ремесл тощо); б) збереження культурної спадщини, тобто того, що маємо в рамках новітньої історії; в) розвиток культури (розвиток нових культурних форм, об'єктів, видів мистецтва, креативних індустрій тощо).» (Бураковський, 2019).

Мета статті розглянути відносини «культура-економіка» та виявити специфіку цих відносин в Україні, використовуючи статистичні дані, аналізуючи сучасні тенденції, підходи до розуміння зв'язків між економікою та культурою. Стаття не має на меті описати та з'ясувати коло всіх проблемних питань пов'язаних з відносинами «культура-економіка».

Виклад основного матеріалу. Сьогодні це визнаний факт, що культура є не лише метою, а й рушійною силою економічного розвитку. Прогресивна світова спільнота вважає джерелом багатства не тільки природні копалини, надра, землю, матеріальні цінності, інформаційні та наукові ресурси, але і саму людину, тож суспільство є головним потужним ресурсом. Саме здібності як окремої людини, так і спільноти можна знайти в різних культурних проявах. Це і талант, і розум, і досвід, активність, сумлінність, працьовитість, відповідальність. Від всіх цих якостей, від ставлення людини до обставин, політичних ситуацій, до історії, до майбутнього буде залежати розвиток країни в цілому і окремо економіки. Від того наскільки високоякісна робоча сила, наскільки професійні кадри підготовлено можна прогнозувати які задачі може ставити суспільство перед собою для свого розвитку і які завдання може виконувати це суспільство.

Впродовж історії людства було багато прикладів коли багата на природні ресурси країна мала досить низький рівень економічного розвитку і прожиткового рівня населення, в той самий час є країни, що змогли побудувати високорозвинене суспільство з високими економічними результатами, маючи скромні запаси природних ресурсів. Дослідники пояснюють це тим, що такі суспільства опікуються рівнем освіти населення, підвищенням рівня культури своїх громад, підтримують розвиток культурної сфери, розвиток підприємництва у сфері культурного простору. І це дає такий результат – прорив як у культурному житті, так і в економіці. Формування ефективного людського ресурсу, розвиток культури стає двигуном для економічного зростання та прогресу. Країни приділяють багато уваги зміцненню духовного

фундаменту та опікуються розвитком культури, тому що це призведе до економічного успіху. У застійній економіці з низьким рівнем життя культура ніколи не зможе розвиватися по всіх векторах і не буде розвивати вільний ринок належним чином. В таких країнах культура обслуговує ідеологічний компонент держави, направлена на обґрунтування існування даного типу економіки та політичної влади. Тому що розвиток суспільства означає не лише соціальне та економічне зростання, а й розвиток ідей, бажань, прагнень населення, розвиток усіх сфер культури, включаючи питання справедливості притаманне цьому населенню.

Розвиток культури саме в економічному вимірі це питання вирішення якого тільки набуває поширення в нашій країні. Наше суспільство багато років приділило встановленню демократичного режиму, наше минуле у складі тоталітарної держави з плановою економікою, обмеженим заповнізованим розвитком культурного сектору дуже впливало на загальний підхід до культури в цілому. Звідти йде і недостатня увага до проблем культури та представників культури, недостатній рівень фінансування як галузей культури, так і дуже низький рівень заробітної плати працівників цього сектору. Все це призвело до сприйняття культури як обтяжуючої складової економіки, що завантажує своїми витратами. XXI століття принесло зміни як в економічне, політичне життя України, так і в культурне. Початок століття Україна втягується в європейське життя, розділяючи європейські цінності, починає запроваджувати європейські підходи до розвитку, як економіки, так і культури. Розробляється культурна стратегія країни, що ставить за мету багатовекторне підвищення культурного рівня і зміни у підходах до фінансування культурної галузі. Відбувається економізація сфери культури. У 2016 р. розпорядженням КМУ № 116-р від 01.02. приймається Довгострокова стратегія розвитку української культури, що декларується як стратегія реформ, що «покликана сприяти проведенню глибоких й конструктивних реформ у сфері культури збереженню самобутніх традицій та культурно-історичних цінностей українського народу, збереженню його культурно-духовної спадщини, створенню умов для творчої активності громадянства, формуванню в Україні громадянського суспільства європейського рівня». (Урядовий портал) Цей документ проголошує центральне місце культури у загальнонаціональному розвитку, а також акцентує увагу на українській культурі як фундаменті винятковості національної ідентичності, при цьому проголошується мета – зміцнення

позицій культури як в соціальному, так і економічному розвитку нашої країни. Причому гарантом такого розвитку має стати демократична система та розвинуте громадянське суспільство, що своїми діями буде посилювати відповідальність держави. Крім загальних речей Довгострокова стратегія приділяє увагу фінансовому інструментарію забезпечення культурної сфери, описує нові форми організації культурної діяльності, таким чином підкреслюючи впливове значення менеджменту культури. А також забезпечує державну підтримку «національного культурного продукту і провідної ролі митців та менеджерів культури у створенні, поширенні та збереженні національного культурного продукту; формування попиту і споживача сучасного культурного продукту і культурних послуг, культурної політики та ринкових умов; вдосконалення культурної освіти; формування цілісного інформаційно-культурного простору». (Урядовий портал)

Сучасна українська культурна сфера включає у себе наступні активності: діяльність у сфері спорту, організація відпочинку та розваг (виступи, святкування), діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг, організація азартних ігор, функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури, діяльність у сфері спорту, послуги у сфері дизайну та креативні послуги, організування відпочинку та розваг, інформація та телекомунікації, видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення, телекомунікації. Все це потребує фінансування, менеджменту, стратегічного розвитку і попиту серед населення. Без цього не буде економічного зростання.

Для аналізу економічних аспектів культури було використано офіційні статистичні дані. При цьому треба сказати, що українська статистична база не є досконалою. На сайті Міністерства статистики можна знайти інформацію відносно «Очікування підприємств сфери послуг щодо перспектив розвитку їх ділової активності за видами економічної діяльності (2015-2022)». (Державна служба статистики) Дана статистика дає досить цікаву, але не повну інформацію відносно розвитку культурного сектору.

Для з'ясування місця та ролі культури саме в економіці країни, доречно дати аналіз українському громадянину, використовуючи порівняльне дослідження Р. Інглхарта (Мічиганський Університет) «Світове дослідження цінностей». Дане дослідження та його результати, засновані на унікальному джерелі розуміння ролі людських цінностей,

охоплює біля 120 країн, в яких проживає понад 95 відсотків населення світу. Результати демонструють великі та узгоджені міжнародні відмінності в тому, чого люди хочуть отримати від життя, на які цінності вони орієнтовані. Україна з 1999 року також приймає участь у «Світовому дослідженні цінностей». За допомогою цього дослідження можна отримати інформацію по всіх країнах у динаміці щодо підходів до певних життєвих ситуацій, щодо виховання певних якостей у дитини, щодо цінностей поширених в даній країні.

Відповідно до інформації цього дослідження більшість країн світу характеризує підвищення значення цінностей самовираження людини. Зміни відбуваються досить повільно. Для громадян нашої країни, як і для багатьох інших, сім'я весь час і всі роки на першому місці в житті за важливістю: 86,3% визнали її для себе дуже важливою та ще 13 % - скоріше важливою. На другому місці за важливістю традиційно знаходиться найближче соціальне оточення – друзі та знайомі (34,1 % надали відповідь «дуже важливо» та 56 % – «скоріше важливо»). Змінилося ставлення до вільного часу: збільшилася кількість людей, для яких це важлива складова життя у порівнянні з 90-ми роками минулого століття. (World Values Survey). Ще українці досить негативно ставляться до сусідства представників сексуальних меншин, іммігрантів, наркоманів, пар, що живуть разом, а при цьому не зареєстрували шлюб. Майже 65% вважають, що «коли робочих місць недостатньо, потрібно віддавати перевагу громадянам України перед іммігрантами», а 29% - що «коли робочих місць недостатньо, чоловіки повинні мати більше прав на роботу, ніж жінки» (World Values Survey).

У 2020 році змінилося ставлення до роботи: 40,6 % - дуже важливою її зазначили що суттєво менше, ніж у 1999 (61 %), 2006 (44 %), 2008 (57%) та 2011 (53 %). Ще 40,4 % за даними опитування у 2020 році визнали роботу «скоріше важливою». Українці в цьому питанні відрізняються від ставлення до роботи італійців, іспанців та інших. У словаків цей показник 67%, у греків-67,5%, у італійців – 73,5%, а у іспанців – 70,7%. Досить сильно сидять у свідомості українців гендерні стереотипи: якщо мати працює заради заробітку, її діти страждають -58,1 % згодні з цим, а у 2011 таких було 36 %, біля 35 % українців вважають, що «якщо жінка заробляє більше грошей, ніж чоловік, це як правило викликає проблеми» і біля 45 % погодилися з тим, що «чоловіки краще підходять на роль політичних лідерів, ніж жінки», 43,7% згодні з тим, що з чоловіків виходять кращі керівники бізнесу, ніж з жінок. (World Values Survey).

В Україні зберігається тенденція до виховання в дітях, таких якостей як заощадливість, працьовитість, також заохочується слухняність.

Досить позитивним знаком є те, що українці стали відчувати себе більш щасливими у порівнянні з 90-ми роками минулого століття. 78,3% українців повідомили, що вони щасливі, а у 1996 їх кількість була 46% (World Values Survey).

Такі дані по українським громадянам презентують картинку досить економічно впевненої, культурно розвинутої особистості і показник щодо вільного часу дає можливість культурній сфері розвиватися і робить її дуже важливою і впливовою в економічному житті країни. Цифри, що наведені на сайті міністерства статистики відносно «Завантаженість потужностей підприємств» підтверджують це – 78% (2015р) -82%(2021р) (Державна служба статистики) підприємств культурної сфери завантажені роботою. Аналізуючи дані «Оцінка впливу факторів, що стримують діяльність у сфері послуг» ми можемо відстежити динаміку, що стримують роботу підприємств сфери культури – 38-42% стримування відносять до фінансових обмежень і такий саме відсоток називає інші причини, що заважають розвиватися та заробляти гроші. Якщо у 2015 році зі твердженням «нічого не стримує» погодилося 0%, то у 2021 – до 33% (Державна служба статистики)

Україна має всі шанси, щоб ефективно працювати і заробляти. Як плюс до культурного сектору є фактор, що від радянського минулого залишилися розгалужена, добре організована, ретельно спланована мережа бібліотек, музеїв, театрів, музичних шкіл, театральних студій та інших культурних закладів. Вона допомагає підвищувати рівень культури українців. В той самий час потребує матеріальних заощаджень на ремонті і підтримку. Існує 4 джерела отримання грошей на потреби культурного сектору. Головним і традиційним джерелом фінансування є бюджетні гроші всіх рівнів(державні, місцеві), далі індивідуальні (витрати громадян) витрати на культуру, кошти різних програм, в тому числі міжнародні, а також благодійність.

Ставлення до культури як до продукту може бути неефективним в цілому для розвитку суспільства і держава має про це піклуватися і слідкувати за цим, пропагувати традиційні культурні цінності, зберегти національною самобутністю одночасно підтримуючи новітні тренди. Мінуси вільного ринку в тому, що неприбутковість будь-якого типу культурної діяльності призведе до припинення активності в цьому напрямку, завжди перемагає показник рентабельності. Творча людина

дуже часто не може знайти гроші на реалізацію своїх задумів і тому має звертатися до спонсорів. Не завжди є можливість знайти таких. В цьому і криється небезпека комерціалізувати культурний продукт та людську діяльність у сфері культури.

Висновки. Зараз все більше і більше економістів погоджуються, що неможна ігнорувати економічні наслідки культури. Специфіка відносин культура-економіка в Україні – це самотній, розвинутий людській ресурс, який здатний розвивати економіку, це поєднання цінностей демократичного суспільства, намагання українців отримати знання, підвищити свій рівень культури, це існування розгалуженої мережі культурних закладів, що присутня в кожному навіть невеличкому місті і селищі нашої країни, це зацікавленість держави у реалізації культурної стратегії, розробка довготривалих планів. Культура впливає на поведінку індивідів і колективів і, таким чином, впливає на багато важливих економічних змінних, а також на інститути в різних країнах. Культура також є дуже стійкою. Подальшого дослідження вимагають питання розуміння того, як саме культура впли-

ває на досягнуті результати (механізм впливу), які саме культурні інституції, галузі найбільш ефективні в економіці.

Дослідження економічних прибутків від культурної діяльності знаходяться в зародковому стані. Вплив культури на структуру суспільства, на зміни в економіці, на персонал і т.і. має аналізуватися. Якщо розглядати економічні наслідки культури, то існує багато потенційних вузьких місць. Враховуючи що ідеї та культура, це найбільш консервативні елементи системи суспільства, то варто очікувати, що цінності та переконання людей залишаться незмінними.

Розглядаючи питання культури і її впливу на економіку і навпаки, дослідники мають бути уважними і розуміти, що певні показники економічної ефективності культури характерні для певних країн. І хоча багато чому можна повчитися у економічно розвинених країнах з точки зору добробуту, поведінки, ставленню до соціальної сфери, все ж таки кожне суспільство має пройти свій шлях культурного розвитку і самостійно сформувати економіку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бураковський І. Ангел Є. та інш. Економічна привабливість української культури. Аналітична доповідь. К.: ФОП Лопатіна О.О., 2019. 112 с.
URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research/2019_UCF
2. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Урядовий портал. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248862610>
4. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць. Випуск 7 (21). Київ, 2020. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>
5. Mokyr J. A Culture of Growth: The Origins of the Modern Economy.-2016. 765p. URL: <https://ru.scribd.com/book/362552099/A-Culture-of-Growth-The-Origins-of-the-Modern-Economy>
6. World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>

REFERENCES

1. Burakovskiy I. Anhel Ye. ta insh. Ekonomichna pryvablyvist ukrainskoi kultury. Analitychna dopovid. [Economic attractiveness of Ukrainian culture. Analytical report] K.: FOP Lopatina O.O., 2019. 112 s.[in Ukrainian]
1. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Special_research/2019_UCF
2. Derzhavna sluzhba statystyky. [State Statistics Service] URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
3. Uriadovyi portal. Pro skhvalennia Dovhostrokovoi stratehii rozvytku ukrainskoi kultury - stratehii reform. [Government portal. About approval of the Long-term strategy of development of the Ukrainian culture - strategy of reforms] [in Ukrainian] URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248862610>
4. Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. [Ukrainian society: monitoring of social change]. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 7 (21) Kyiv, 2020. - URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>
5. Mokyr J. A Culture of Growth: The Origins of the Modern Economy.-2016. 765p. URL: <https://ru.scribd.com/book/362552099/A-Culture-of-Growth-The-Origins-of-the-Modern-Economy>
6. World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>